

Furkan ÖZTÜRK*

OSMANLI BİYOGRAFYA GELENEĞİNDE KÂTİB ÇELEBİ'NİN FEZLEKE'Sİ

Özet: Eserleri Batı dillerine çevrilip Hadji Kalfa diye tanınmış Kâtib Çelebi, on yedinci yüzyılın en büyük Osmanlı âlimlerinden biridir. Farklı sahalardaki pek çok eserinin yanında Osmanlı biyografya geleneğine eklenen *Fezleke*'si bir telif eser değilse bile önemli bir derleme özelliği taşımaktadır. Kâtib Çelebi'nin *Fezleke*'de yararlandığı en önemli kaynaklarından biri, aynı zamanda Osmanlı biyografya geleneğinin tam kalbinde yer alan Atâyî'nin *Şakâyyık Zeyli*'dir. Vefeyât kurgusuyla kaleme alınan *Fezleke*'deki biyografilerde, diğer kaynakların yanı sıra Atâyî'nin *Şakâyyık Zeyli*'nin etkisi oldukça belirgindir.

Anahtar kelimeler: biyografya, Kâtib Çelebi, *Fezleke*, Nevîzâde Atâyî, *Eş-Şakâyyıku'n-Nu'mâniyye*

Summary: Kâtib Çelebi is one of the greatest scholars in the 17th century Ottoman Empire whose works have been translated into Western languages and also known as Hadji Kalfa by Westerners. Besides his many works in different fields, the *Fezleke* even if it's not an original work but it's a significant compilation jointed to the Ottoman tradition of biography. Kâtib Çelebi's one of the most important resources while writing the *Fezleke*, is Nevîzâde Atâyî's *Şakâyyık Zeyli* also located on the heart of the Ottoman tradition of biography. The *Fezleke* biographies written with vefeyât fiction, among other resources the effect of Atâyî's *Şakâyyık Zeyli* is quite obvious.

Key words: biography, Hadji Kalfa, *Fezleke*, Nevîzâde Atâyî, *Eş-Şakâyyıku'n-Nu'mâniyye*

On yedinci yüzyılda biyografya geleneğinin önemli temsilcilerinden biri hiç şüphesiz Kâtib Çelebi'dir. Çok yönlü bir âlim olup hayatına pek çok eser sığdıran Kâtib Çelebi'nin yaşamına, eserlerine ve Osmanlı ilim tarihi içindeki yerine ilişkin oldukça yetkin çalışmalar yapılmıştır.¹ Hilmi Ziya Ülken, "Kâtip

* Yrd. Doç. Dr. Furkan Öztürk, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü.

¹ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 105, 119, 123, 128; Bekir Kütükoğlu, *Kâtib Çelebi "Fezleke"sinin Kaynakları*, İstanbul 1974; "Kâtib Çelebi", İslam Ansiklopedisi, c. VI, s. 432-438; aynı yazar, "Kâtib Çelebi", *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, c. IV, s. 760-762, Leiden: E. J. Brill 1978; aynı yazar, "Kâtip Çelebi; Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", *Kâtib Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 3-90; Orhan Şaik Gökyay, *Kâtib Çelebi'den Seçmeler I-III*, MEB Yayınları, İstanbul

Çelebi ve Fikir Hayatımız” adlı yazısında² Kâtib Çelebi'nin on yedinci yüzyıl fikir hayatında seçkin bir yere sahip olduğunu belirtirken şunları söyler:

“Hacı Halife, veya Garplıların tâbiri ile Hadji Kalfa lâkabı ile de tanılmakta olan Kâtip Çelebi Osmanlı devri Türk ilim tarihinin en büyük bibliyograf ve coğrafyacısıdır. Mordtmann tarafından İslam Ansiklopedisinde verilen izahlara göre garpda da bibliyograf olarak aynı derecede tanılmaktadır. Kâtip Çelebi bu iki esaslı mesleği dışında, az yazmış olmasına rağmen, kuvvetli görüşe sahip bir fikir adamı olarak ele alınmalıdır. Dr. Adnan Adıvar'ın haklı olarak işaret ettiği gibi, bazıları onun fikir adamı vasfını fazla büyültmüşler, bazıları da çok fazla küçümsemişlerdir. Halbuki bu ifrat ve tefritlerin her ikisi de aynı derece hakikattan uzaktır. Kâtip Çelebi XVII. Asır fikir tarihimizde Garba çevrilmiş düşünceyi hazırlayan sağlam realist görüşe sahip bir fikir adamımızdır ve kendi şartlarımız içinde hakikî değerini de belirtmek lâzımdır.”

Coğrafyacı, bibliyograf ve en önemlisi bir fikir adamı olması yönüyle Tanpınar, Kâtib Çelebi'yi Ahmet Cevdet Paşa'nın hazırlayıcı olarak görür. Ahmet Cevdet Paşa'ya ilişkin yazısında Tanpınar tarihçiler içinde Kâtib Çelebi'yi şöyle değerlendirir:

“Müverrih olarak Cevdet Paşa, Peçevî, Kâtip Çelebi ve Naima –yahut eserin asıl kanaviçesini veren Şârih-ül-Mennârzâde- ya rağmen en büyük müverrihimizdir. Bunu söylemekle, bu saydığımız müverrihleri küçültmüyorum. Hatta nevi şahsına münhasır olmaları ve muharrirler şahsî kudretlerini aksettirmeleri itibarıyla belki onların eserleri Cevdet Paşa'ya bir taraftan üstündür. Fakat Cevdet Paşa'nın da onlara karşı bir üstünlüğü vardır. Onlar gibi tek taraflı değildir, daha bütündür.”³

Söz konusu değerlendirmelerin dışında Tâhirü'l-Mevlevî, Türk edebiyatına ilişkin yazmış olduğu manzum muhtıradaki Kâtib Çelebi'nin Osmanlı edebiyatı içindeki yerini ve eserlerini şiir diliyle şöyle ifade eder⁴:

*“Bu asrın içinde bazı nâsirlər
Sade üslup ile yazmışlar eser*

*Bin dörtte doğmuştu, İstanbulluydu
Adı (Mustafa)ydı, asker oğluydu*

*Onlardan biri de (Kâtip Çelebi)
Halâ da ilmiyle yegâne gibi*

*Medrese ilmini gördü tamamen
Fünûnu aldı bir Felemenkliden*

² Hilmi Ziya Ülken, “Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız”, *Kâtip Çelebi, Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 177-193.

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Cevdet Paşa Hakkında Düşünceler I”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s. 200. Tanpınar, aynı düşüncelerini edebiyat tarihinde “Tarih-i Cevdet” bölümünde tekrar dile getirir. Krş. Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul 2006, s. 162.

⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Başlangıcından Tanzimat Devrine Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra*, İttifak Matbaası, İstanbul 1931, s. 91-94.

<i>Felemenkli, fazıl müsteşrik imiş Tetkikat yapmaya buraya gelmiş</i>	<i>Lâtince yazılmış (Atlas minür)ün Yazmış Türkçesini; sa'yini görün</i>
<i>Kâtip Çelebiyle görüşmüş epey Öğrenmiş, öğretmiş haylice bir şey</i>	<i>(Tuhfetülkibar): Tarihi bahri (Takvimüttarih): Fihristi dehri</i>
<i>Müslümanlar ile konuşmasından Feyzalmış, bu adam olmuş müslüman</i>	<i>(Fezleke) tarihin bir hulâsası Coğrafya kitabı: (Cihannüma)sı</i>
<i>Çelebî, irfâna bir sernâmedir Türklerde yetişmiş bir allâmedir</i>	<i>(Mizan)ı, hassas bir terazi elhak Münkindir (Ehak) kî onunla tartmak</i>
<i>Gözetmemiş idi tahsilde farkı Tanımuştu Garbı, bilmişti Şarkı</i>	<i>Hulâsa: Çelebî, muhakkik bir zat Âsarı tamamen ciddî te'lifat</i>
<i>Avrupaca, bütün âsârı mefhum (Hacı Kalfa) diye kendisi malûm</i>	<i>Divanda memurken sefere gitti Ordu kışlıyorken gitti, haccetti</i>
<i>(Keşfüzzunun) adlı bir fihristi var Zannetme ki herkes eşini yapar</i>	<i>(Hacı Kalfa)lığı bundan dolayı, Bu unvan doldurdu hep Avrupayı</i>
<i>On beş bin kitapla on bin müellif Adını orada etmiştir târif</i>	<i>Bıraktı sonradan memuriyeti Tedrise, te'lif hasretti vakti</i>
<i>Bunların hepsini bulmuş, okumuş İnce elemiş te sıkça dokumuş</i>	<i>Bin altmış yedide eyledi rihlet O tek Allâmemiz, canına rahmet</i>
<i>Ulûmun, fûnûnun ka'rına dalmış Muhtelif eserler kaleme almış</i>	<i>(Vefa)dan (Zeyrek)e inilen yolda Görünür mezarı geçerken solda"</i>

Kâtib Çelebi'nin külliyyatı içinde önemli bir yere sahip olan *Fezleke*, Türk edebiyatının önemli biyografik kaynaklarından biridir. Klasik İslâm tarih yazıcılığı esas alınarak yazılmış bir eser olan *Fezleke* sene tertibine göre derlenmiş, her yılın sonunda o sene içinde ölen vezir, âlim, şeyh, şair ve ünlü kişilerin biyografilerine

yer verilmiştir.⁵ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde Kâtib Çelebi'nin medrese öğreniminden sonra müderrislik veya kadılık mesleklerinden birini seçen “ulemâ-yı rûsûm”dan olmadığını, okuyarak ve araştırarak, tanınmış bilgilerin derslerine devam ederek, yabancı dil öğrenerek bilgisini genişlettiğini ve eserler kaleme aldığını söyler, ayrıca tarih eserleri arasında en çok tanınmış olan Arapça *Fezleke*'ye zeyil olarak yazdığı Türkçe *Fezleke*'sinin 1590 ilâ 1654 arasındaki 64 yılı kapsadığını belirtir. Bunun yanı sıra Levend, söz konusu eserin içinde yer alan şair ve âlimlerin listesini de verir.⁶ *Fezleke*'nin eleştirel metni Zeynep Aycibin tarafından hazırlanmıştır. Söz konusu çalışmada Aycibin -Bekir Kütükoğlu'nun *Kâtib Çelebi Fezleke'sinin Kaynakları* adlı kitabının da rehberliğiyle-karşılaştırmalar yaparak *Fezleke*'nin kaynaklarına inip bunları incelemiştir.⁷ *Fezleke*, on yedinci yüzyıl Osmanlı tarihi ve edebiyatı üzerine çalışan araştırmacıların sıklıkla başvurduğu kaynaklardan biridir. Aycibin, Kâtib Çelebi'nin *Fezleke*'de kullanmış olduğu kaynakların pek çoğunu bildirdiğini söylemektedir:

“*Fezleke* 'nin kaynaklarının neler olduğunun tesbiti konusunda XVII. yüzyıla ait herhangi başka eserler üzerinde çalışan araştırmacılara kıyasla çok şanslı olduğumuzu itiraf ederek söze başlamalıyız. Kâtib Çelebi, hemen bütün eserlerinde olduğu gibi, *Fezleke* 'sinde de kullandığı kaynakların bir çoğunun ismini açıkça belirtmiştir. Böylece Hasan Beyzâde Ahmed, Peçuyulu İbrahim, Edirneli Mehmed b. Mehmed, Topçular Kâtibi Abdülkadir, Cerrahzâde Mehmed, Tûgî Hüseyin, Pîri Paşazâde Hüseyin, Nev'izâde Atâ'î ve Kınalızâde Hasan olmak üzere *Fezleke* 'nin dokuz kaynağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bekir Kütükoğlu'nun *Kâtib Çelebi "Fezleke"sinin Kaynakları* adlı çalışmasının varlığı da bizim için bir başka büyük bir nimet durumundadır. Çalışmada, isimlerini saydığımız dokuz kaynaktan, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ*'sı hariç olmak üzere, sekizi tek tek ele alınmıştır. Bekir Kütükoğlu tarafından ayrıca, *Fezleke* 'nin Kâtib Çelebi tarafından hiç değinilmemiş olan bir başka kaynağı daha, Mustafa Sâfi'nin *Zübdetü't-tevârih* 'i tesbit edilmiştir.”

Bekir Kütükoğlu ve Zeynep Aycibin'in ele alıp değerlendirdiği kaynaklardan ikisi Nev'izâde Atâyî'nin *Şakâyık Zeyli* ve Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şuarâ*'sıdır. Osmanlı biyografya geleneğinde merkezi bir önemi haiz Taşköprizâde'nin *Eş-Şakâyıku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye [Osmanlı Âlimleri Hakkında Eş-Şakâyıku'n-Nu'mâniyye]* adlı eseri⁸, Osmanlı nesir geleneğinde model alınıp Türkçeye çevrilen ve eklemelerle zenginleştirilip geliştirilen önemli bir eserdir. İlk Osmanlı tarihleri içinde gelişigüzel biyografilere rastlanmaktaysa da *Eş-Şakâyıku'n-Nu'mâniyye* 371'i bilgin, 150'si tarikat şeyhi olmak üzere 521 kişinin biyografisini içermesi bakımından ilk özgün

⁵ Bekir Kütükoğlu, “Fezleke”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12, İstanbul 1995, s. 541-542. (Bu madde, Bekir Kütükoğlu'nun *Kâtib Çelebi Fezleke'sinin Kaynakları* adlı kitabı esas alınarak Abdülkadir Özcan tarafından düzenlenmiştir.)

⁶ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 393-396.

⁷ Zeynep Aycibin, *Kâtib Çelebi, Fezleke, Tahlil ve Metin*, yayımlanmamış doktora tezi, yön: Prof. Dr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2007.

⁸ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâiki'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye)*, çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

Osmanlı tabakat kitabı olarak kabul edilir.⁹ *Eş-Şakâyıkü'n-Nu'mâniyye* yazarı Taşköprüzâde, Osmanlı ülkesinde böyle bir eserin eksikliğinin oldukça bilincindedir, Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*'unda *Eş-Şakâyık* ile ilgili satırları bunun açık bir göstergesidir:

*“Tarihçiler bilginlerin menkabelerini kitap haline getirmişlerdir, hiç kimse bu ülke bilginlerinin haberlerini derlemeye ilgi göstermemiştir, neredeyse yaşamakta olan ve göçüp gitmiş olan herkesin dilinde onların ne ismi ne de resmi kalmayacak hale geldi, erdem ve olgunluk sahiplerinden biri bu durumu görünce Anadolu bilginlerinin menkabelerini derlememi benden rica etti, bunun üzerine onun ricasını kabul ettim ve şeriat bilginlerinin anlatımına tarikat şeyhlerinin durumlarının açıklamasını da ekledim, belki de terk ettiklerim anlattıklarından daha çoktur, vefat tarihlerini öğrenemediğim için risaleye Osmanoğulları sultanlarının düzenine göre yazdım.”*¹⁰

Bunun yanında *Keşfü'z-Zunûn*'da *Eş-Şakâyık* çevirileri ve zeyilleri üzerine Kâtib Çelebi'nin eleştirileri de göze çarpar. Çeviri ve eklemelerle oluşan *Eş-Şakâyıkü'n-Nu'mâniyye* külliyyatı içinde Kâtib Çelebi, Taşköprüzâde'nin öğrencisi Aşık Çelebi'nin hocasının sağlığında yapmış olduğu çeviriyi, Mecdî'nin çevirisini beğenirken; Yılcık Efendi diye anılan Emir Gîsûdâr'ın Aşık Çelebi çevirisine yapmış olduğu zeyli “Saçma tamlamalarla ve zayıf sözlerle bu esere zeyil yazmaya girişti” diye yadırgar. Öte yandan Nevîzâde'nin Mecdî çevirisine yapmış olduğu zeyli yere göğe sığdıramaz:

*“Sonra mevlâ Atâullâh b. Yahyâ geldi, bu zat Nev'îzâde diye tanınmıştır, zeyillerdeki ve tezkirelerdeki bilginlerin ve şeyhlerin biyografilerini aldı, Eş-Şakâik'in sonundan başladı, sultanların tabakalarından yedi tabaka içinde önemli kişilerin biyografileri konusunda belagatla ve ustalıklı kalem oynattı, bu tabakaların her biri bir cilttedir, az rastlanır bilgilerden hiçbir bilgi ve nüktelerden hiçbir nükte onun yazısının dışında kalmadı, böylece bilginlerin ve dönemlerinin sultanlarının durumları hakkında yedi ciltli doyurucu (eksiksiz) bir tarih haline geldi, Anadolu'da onun bir benzeri yazılmadı, Mecdî'nin yolunu izledi, kitabını onun biyografisinin bir zeyli haline getirdi, buna Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletü's-Şakâ'ik adını verdi, 1044 yılında öldüğü zaman kitabı orada kaldı ve Dördüncü Murad'ın tabakasını tamamlayamadı...”*¹¹ Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*'da bütün *Eş-Şakâyık* çevirileri ve ekleri içinde Nev'îzâde Atâyî zeylini apayrı tuttuğu görülür. Kâtib Çelebi, 1634 yılına kadar olan vefeyât bölümlerinde Atâî'nin sözü edilen eserini kullanmıştır. Aycibin, 1634 yılından sonraki vefeyâtların ilim adamlarından çok paşaların biyografilerini içerdiğini veya tamamen boş bırakıldığı bilgisini aktarmaktadır.¹²

⁹ Abdülkadir Özcan, “Eş-Şakâyıkü'n-Nu'mâniyye ve Osmanlı Biyografyacılığındaki Yeri”, *Taşköprü'den İstanbul'a: Osmanlı Bilim Tarihinde Taşköprülüzâdeler Sempozyumu*, Taşköprü Belediyesi Yayınları, Kastamonu 2006.

¹⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn An Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, çev. Rüstü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, c. 3, s. 845.

¹¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn An Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, c. 3, s. 846.

¹² Zeynep Aycibin, *age*, s. 149.

Nev'îzâde Atâyî, *Hadâiku'l-hakâyk*

Kâtib Çelebi, *Fezleke*¹³

Eş-Şeyh Mehmed Şuhûdî:

Eş-Şeyh Mehmed:

Edirne kurbunda Babaeskisi'ndendir. Şuhûdî Efendi mahlası ile meşhûr ve bâis-i tahallüs bu gûne mastûrdur ki, bir gice vâkıada ahvâl-i rûz-ı haşrı müşâhede idüp cisr-i sırâtı ubûrda muzâyaka-i azîme üzre iken bir şeyh-i dest-gîr imdâdı ile berk-ı hâtf gibi mürûr ider. Ba'de zamânin Ya'kûb Efendi Rumeli'nden gelirken kasabalarına ugrayup dest-bûsa vardukda Mehmed Halife, "Şuhûdun yerindedir. Hemân mücâhede ile âsârın görürsün" diyü keşf-i hâl iderler. İm'ân-ı nazar itdükde vâkıada dest-gîr olan pîr-i rûşen-zamîr idüğü ma'lûm olup ol nefis te'sîri ile ahker-i isti'dâdı şu'ledâr ve bâis-i mahlas-ı şöhret-şîâr olur. El-hâletü hâzihî hizmet-i azîzde tekmîl-i sülûk idüp sılasında imâm u hatîb ve muallim ü edîb olmuş idi. Bâlâda mastûr olan pîrdaşı Hasan Efendi hacca gitdükde bunları zâviye-i Mustafa Paşa'da kâim-makâm itmiş idi. Haber-i intikâli gelince ol hizmeti edâ eyleyüp ba'dehû sılasına avd eyledi. Bin yirmi bir târîhinde intikâl eyledi.

Babaeskisi nâm kasabadan Şuhûdî Efendi'dir. Bâis-i tahallüs budur ki, bir gice vâkıada ahvâl-i rûz-ı haşrı müşâhede idüp cisr-i sırâtı ubûrda muzâyaka-i azîme üzre iken bir şeyh-i dest-gîr imdâdıyla berk-ı hâtf gibi mürûr ider. Ba'de zamânin Ya'kûb Efendi Rumeli'nden gelirken kasabalarına ugrayup dest-bûsa vardukda Mehmed Halife, "Şuhûdun yerindedir. Hemân mücâhede ile âsârın görürsün" diyü keşf-i hâl iderler. İm'ân-ı nazar itdükde vâkıada gördüğü pîr-i rûşen-zamîr idüğü ma'lûm olup ol nefis te'sîri ile ahker-i isti'dâdı şu'ledâr ve bâis-i mahlas-ı şöhret-şîâr olur. Hizmet-i azîzde tekmîl-i sülûk idüp sılasında imâm u hatîb ve muallim ü edîb olmuş idi. Hasan Efendi hacca gitdükde bunu Mustafâ Pâşâ zâviyesinde kâim-makâm itmiş idi. Haber-i intikâli gelince ol hizmeti edâ idüp ba'dehû sılasına avd idüp bin yirmi bir târîhinde intikâl eyledi.

Batıda Hadji Kalfa diye tanınan, on yedinci yüzyılın en büyük Osmanlı âlimlerinden biri olan Kâtib Çelebi, çeşitli alanlarda yazdığı külliyyatını oluşturan eserlerden biri olan *Fezleke* ile Osmanlı biyografya geleneğine eklenmektedir. Kâtib Çelebi'nin derlemiş olduğu *Fezleke*'de yararlandığı en önemli kaynaklarından biri, aynı zamanda Osmanlı biyografya geleneğinin tam kalbinde yer alan Taşkoprîzâde'nin *Eş-Şakâyıku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*'si ve Atâyî'nin bu esere yazdığı zeylidir. Diğer kaynakların yanı sıra Atâyî'nin *Şakâyık*

¹³ Zeynep Aycibin, *age*, s. 150.

Zeyli'nin etkisi vefeyât kurgusuyla kaleme alınan *Fezleke*'deki biyografilerde oldukça açıktır.

KAYNAKÇA

- Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- Aycibin, Zeynep, *Kâtib Çelebi, Fezleke, Tahlil ve Metin*, yayımlanmamış doktora tezi, yön: Prof. Dr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2007.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Kâtib Çelebi: Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler*, MEB Yayınları, Ankara 1982.
- Gökyay, Orhan Şaik, "Kâtib Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, c. 6, MEB Yayınları, İstanbul 1986.
- Gökyay, Orhan Şaik, "Kâtib Çelebi", *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, c. VI, Leiden: E. J. Brill, 1978.
- Gökyay, Orhan Şaik, "Kâtip Çelebi; Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", *Kâtip Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn An Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, çev. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.
- Kütükoğlu, Bekir, *Kâtip Çelebi "Fezleke"sinin Kaynakları*, İstanbul 1974
- Kütükoğlu, Bekir, "Fezleke", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 12, İstanbul 1995.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1998.
- Özcan, Abdülkadir, "Eş-Şakâiyü'n-Nu'mâniyye ve Osmanlı Biyografyacılığındaki Yeri", *Taşköprü'den İstanbul'a: Osmanlı Bilim Tarihinde Taşköprülüzâdeler Sempozyumu*, Taşköprü Belediyesi Yayınları, Kastamonu 2006.
- Tâhirül'l-Mevlevî, *Başlangıcından Tanzimat Devrine Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra*, İttifak Matbaası, İstanbul 1931.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Cevdet Paşa Hakkında Düşünceler I", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul 2006.
- Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâiki'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye)*, çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Ülken, Hilmi Ziya, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi, Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK Yayınları, Ankara 1991.